

Trabzon'da Yer Alan Kıрма Çatılı Camilerin Mimari Özelliklerinin İncelenmesi

Kübranur BİBER¹, Funda KURAK AÇICI^{1*}

Öz

İslamiyet'in başından beri her dönemde camiler, İslam toplumlarının önemli mimari öğelerinden biri olmuştur. Camiler, Müslümanların ibadetlerini yerine getirmek için bir araya geldikleri mekanlar olarak tanımlanır. İslamiyet'in ilk dönemlerinden itibaren camiler, başta ibadet olmak üzere aynı zamanda eğitim-öğretim, toplanma ve sosyal alan olarak kullanılırken, günümüzde sadece ibadet amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında cami yapılarının inşa edilmesi önemlidir. Bunun nedeni, Osmanlı'dan kalan camilerin II. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ve ekonomik kalkınmanın gelişmesiyle ihtiyacı karşılayamaz olmasıdır. 1990'lı yıllardan sonra Türkiye'de cami talebinin artması, siyasi ve kültürel gelişmelerin hızlanmasıyla cami mimarisi etkilenmiş ve gelişim göstermiştir. Karadeniz bölgesinde cami mimarisini etkileyen önemli unsurlar; topografya, iklim, kültür, bitki örtüsü ve malzemedir. Anadolu'da görülen taştan yapılmış eserlerden farklı olarak, Doğu Karadeniz Bölgesi'nde kırma çatının ve ahşap işçiliğinin hâkim olduğu yapılar ortaya çıkmıştır. Çalışma kapsamında, bölgenin önemli liman şehirlerinden olan Trabzon'un Ortahisar ilçesinde tespit edilen kırma çatılı camilerle sınırlandırılmıştır. Çalışmanın amacı, Ortahisar ilçesindeki kırma çatılı camilerin tipolojilerinin belirlenmesi ve camiyi oluşturan yapısal özelliklerinin ortaya çıkarılmasıdır. İlçede yer alan kırma çatılı camiler arasından belirlenen, İç Kale, Hamza Paşa ve Hatuncuk Hatun Camileri, plan, cephe, malzeme, iç mekân özellikleri ve süsleme anlayışları bakımından karşılaştırmalı olarak ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kıрма Çatılı Camiler, Cami Mimarisi, Trabzon.

Investigation of the Architectural Properties of the Hipped Roof Mosques in Trabzon

Abstract

Mosques have been essential architectural elements since the advent of Islam. Mosques are places where Muslims come together to perform their prayers. In the early periods of Islam, mosques were places of worship, education, and socialization. However, today, they are only used for worship. In the first years of the Republic, it was essential to build mosques. After the Second World War, Turkey witnessed economic development. Therefore, Ottoman mosques did not meet the needs of the public anymore. There was an increase in the demand for mosques after the 1990s in Turkey. In addition, political and cultural developments accelerated. These two factors affected and improved the architecture of mosques. The critical factors affecting the mosque architecture in the Black Sea region are topography, climate, culture, vegetation, and materials. Unlike stone architecture in Anatolia, hipped roofs and woodwork were dominant in the Eastern Black Sea Region. This study focused on hipped-roof mosques in the Ortahisar district of Trabzon, an important port city of the region. The study aimed to determine the

¹ Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, İç Mimarlık Bölümü, Trabzon, TÜRKİYE
İlgili Yazar/Corresponding author: fundakurak@ktu.edu.tr

typologies and structural features of hipped roof mosques in the Ortahisar district. The study comparatively addressed the plan, facade, material, interior features, and decoration concepts of *İç Kale*, *Hamza Paşa*, and *Hatuncuk Hatun* mosques in the Ortahisar district.

Keywords: Hipped Roof Mosques, Mosque Architecture, Trabzon.

1.Giriş

Müslümanların ibadet mekânı olan camiler, Osmanlı döneminde Müslüman nüfusun oluşması ile birlikte Doğu Karadeniz'de de cami mimarisinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Malzeme, boyut, oran ve dış cephe olarak geleneksel Doğu Karadeniz evlerine benzeyen camiler Osmanlı dönemi mimarisi dışında kendine özgü bir karakter sergiler. Doğu Karadeniz kırsalındaki konut ve cami mimarisinin benzerliği düşünüldüğünde Doğu Karadeniz'de kırsal konut mimarisi için tespit edilen bu gerçekliğin cami mimarisini de etkilediği görülmektedir. Bu yapıların mimari, malzeme ve yapım tekniklerinde farklılıklar görülebilir.

Doğu Karadeniz'in coğrafi yapısı, vadiler içindeki yerleşimi, bölgenin sosyal ve kültürel yapısını şekillendiren en önemli etken olmuştur. Bu durum Trabzon cami mimarisini de etkilemiştir. Trabzon özellikle ahşap malzemenin ana bir yapı malzemesi olarak kullanılması ve ince işçilik noktasında; oyma ve kabartma şeklinde işlenmesi neticesinde zengin bir kültürel mirası günümüze taşımıştır. Bölgenin; çam, kestane, sedir, kızılâğaç, ceviz, gürgen gibi ağaç zenginliğine sahip olması inşa edilen yapılarda ahşap kullanımını zengin kılmıştır. Bu bağlamda bakıldığında Trabzon iklim koşulları ve coğrafi yapısının mimari biçimlenişi doğal olarak cami mimarisini doğrudan etkilediği görülmektedir.

Bölgede zor bir topografyanın olması buna bağlı dağınık yerleşmenin görülmesi bu camilerin yapılacağı yerlerin seçiminde önemlidir. Camilerin bir veya birden fazla mahalleye hizmet edebilecek şekilde konumlanmasına dikkat edilmektedir. Köy ya da mahallenin ibadet ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılan bu camiler plan olarak yalın, ölçü olarak insan ölçeğinde ve çevredeki konut dokusu ile benzerlik göstermektedir (Yalçınkaya Erol, Sancar, 2010, s.1137).

Karadeniz'in başkenti olarak nitelendirilen Trabzon kenti, tarihsel süreç içinde, yönetsel ve ekonomik açıdan olduğu kadar, sosyal ve kültürel açıdan da metropol kent olma özelliğini sürdürmüştür. Kentin tarihsel oluşumu ile kentlilerin kültürel kimliği birbiriyle ilişkili olarak süregelmiştir. Farklı medeniyetlerin barındığı kent, kentlilerin yaşama kültürü ve medeniyetlerin ortak kalıtları ile sentezlenmiştir. Bu kültürel birikimlerin sonucunda kente anlam veren mekanlar oluşmuştur (Kurak Açıcı, 2013, 193). Bu mekanlardan en önemlileri kentte var olan ibadet mekanlarıdır (Kurak Açıcı, Ertaş, 2018, 104). Bu mekanlardan en önemlileri, kentin fethinden sonra Müslümanların ibadeti için inşa edilen, yığma yapım tekniği ile kentin önemli kültürel mirasları olarak varlıklarını sürdüren kıрма çatılı camilerdir.

Bu çalışma kapsamında Trabzon ili Ortahisar ilçesinde yer alan kıрма çatılı camiler ele alınmaktadır. İlçede tespit edilen kıрма çatılı camiler; plan tipi, cephe karakteristiği, tavan detayları, son cemaat mahalli, malzeme, yapım tekniği ve süsleme gibi ana başlıklar üzerinden ele değerlendirilmektedir.

Tablo 1: Ortahisar İlçesi Kıрма Çatılı Camiler

ESER ADI	YAPIM YILI	TAVAN TİPİ	MAHFİL TİPİ	SON CEMAAT MAHALLİ
Ortamahallesi Cami	-	Düz-Çıtalı	I Tipi	Harim Katı Açık Mahfil Katı Kapalı
Ebubekir Cami	18. yy	Kademeli	I Tipi	Son Cemaat Mahalli Yok
Tekke Cami	1591-92	Düz-Çıtalı	I Tipi	Son Cemaat Mahalli Yok
Hacı Salih Cami	1859-60	Düz-Çıtalı	I Tipi	Son Cemaat Mahalli Yok
İç Kale Cami	1470	Düz-Çıtalı	I Tipi	İki Kat Boyunca
Hoca Halil Cami	1894-95	Kubbeli	I Tipi	İki Kat Boyunca
Tahtalı Cami	-	Düz-Çıtalı	I Tipi	Son Cemaat Mahalli Yok
Hatuncuk Hatun Cami	1523-24	Kademeli	I Tipi	Son Cemaat Mahalli Yok
Hamza Paşa Cami	1735-36	Kademeli	I Tipi	Son Cemaat Mahalli Yok
Konak Cami	1883-84	Düz-Çıtalı	I Tipi	İki Kat Boyunca
Yahyaoğlu Cami	-	Düz-Çıtalı	I Tipi	Son Cemaat Mahalli Yok
Hasanağa Cami	-	Düz-Çıtalı	I Tipi	Son Cemaat Mahalli Yok
Ergüneş Cami	-	Düz-Çıtalı	I Tipi	Son Cemaat Mahalli Yok
Erdoğdu Cami	1577-78	Düz-Çıtalı	I Tipi	İki Kat Boyunca
Tavanlı Cami	1874	Düz-Çıtalı	I Tipi	Son Cemaat Mahalli Yok
Yeşilköy Cami	-	Düz-Çıtalı	I Tipi	Son Cemaat Mahalli Yok
Karlık Cami	-	Düz-Çıtalı	I Tipi	Son Cemaat Mahalli Yok
Uğurlu Köyü Merkez Cami	1885	Düz-Çıtalı	I Tipi	Son Cemaat Mahalli Yok
Akyazı Beldesi Yeşiltepe Cami	-	Düz-Çıtalı	I Tipi	Son Cemaat Mahalli Yok
Yeniköy Cami	-	Düz-Çıtalı	I Tipi	Son Cemaat Mahalli Yok
Çağlayan Başkurt Gongol Cami	-	Düz-Çıtalı	I Tipi	İki Kat Boyunca
Efkartepe Cami	-	Düz-Çıtalı	I Tipi	Harim Katı Açık Mahfil Katı Kapalı
Aşağı Cami	-	Düz-Çıtalı	I Tipi	Son Cemaat Mahalli Yok

Ortahisar kırma çatılı camilerinde ulaşılabilen kaynaklar doğrultusunda cami inşasında 1110-1800'lü yıllar arasında eserler verildiği görülmektedir. Camilerden 11'inin yapım yılı bilgisine ulaşılabilmektedir. Tabloya bakıldığında; tavan tipi olarak düz, kademeli ya da kubbeli, son cemaat mahalli olarak; son cemaat mahalli olmayan, tek kat ya da iki kat boyunca devam eden, mahfil tipi olarak ise tek tip I tipi mahfil görülmektedir.

3.1.Plan tipi

Trabzon'da bulunan kırma çatılı camiler genellikle dikdörtgen ya da kare plana sahip bir harim ile onun kuzey yönünde yer alan son cemaat mahallinden oluşmaktadır. Arazinin

yapısına bağlı olarak Trabzon’ da inşa edilen tek ya da iki katlı camilerin planlanmasında üç unsur söz konusudur. Bunlar; camide yer alan harim, mahfil ve son cemaat mahallidir. İnşa edilen camilerde genellikle harimin kuzeyinde konumlandırılan ve çoğunlukla ahşap sütunların taşıdığı mahfil katı I,L ya da U biçiminde olmaktadır. Harim ya da son cemaat mahallinde bulunan çoğunlukla ahşap inşa edilen merdiven ile mahfil bölümüne ulaşılmaktadır.

Vaiz kürsüsü Kible duvarının doğu köşesinde, Minber, batı köşesinde veya mihrabın sağ yanında yer almaktadır. Trabzon’da camilerin son cemaat mahalli insanların sadece ibadet ettikleri değil aynı zamanda birlikte oturup sohbet ettikleri bir yer olmaktadır. Son cemaat mahalleri; tek ya da iki katlı, açık ya da kapalı olarak üç farklı tipe sahiptir. Bunlar; harim ve mahfil katı boyunca açık, harim katı boyunca açık mahfil katı boyunca kapalı, son cemaat yeri ile harim ve mahfil katı olmak üzere iki katlı olup her iki katı da açık şeklinde sınıflandırılmaktadır. Camilerin bazılarında son cemaat mahalli yer almamaktadır. Trabzon’da yer alan kırma çatılı camilerde; genellikle düz ya da kademeli bir tavan harim kısmının üstü ile örtülmektedir (Zorlu, 2017, s.47).

3.2.Yapım tekniği

Karadeniz bölgesi zengin orman varlığı nedeniyle yapılarda olduğu gibi camilerde de genellikle ana malzeme olarak ahşap yapı malzemesinin kullanıldığı görülmektedir (Karpuz, 1990, s.285). Ahşap malzeme kullanımı İslam mimarisinde çok eski tarihlere dayanmaktadır. Trabzon’da malzeme açısından üç farklı cami yapımı vardır. Bunlar; taştan yapılan camiler, ahşaptan yapılan camiler ve hem taş hem ahşaptan yapılan camilerdir (Butasım, 2018, s.167). Taşıyıcı sistem olarak genellikle kâgir ve ahşap sistem tercih edilmiştir. Çok yağışlı olan bölgede ahşabı nemden korumak için, genellikle eğimli arazilerde bulunan camilerin harim ve mahfil bölümüne kadar duvarlar taş olarak inşa edilmiştir. Cami yapılarının dış duvarlarında kâgir duvarların yer aldığı örnekler ağırlıklıdır. Kullanılan en eski yapı tekniği olarak ahşap yığma tekniği hakimdir.

Ahşap iskeletli duvar sisteminde ahşap dolma, göz dolma ve muska dolma olmak üzere üç farklı konstrüksiyon sistemi bulunmaktadır. Ahşap dolma sistemde taşıyıcı dikmeler arasında dolgu elemanı olarak ahşap kullanılmıştır. Göz dolma duvar sisteminde düşey ve yatay konumdaki taşıyıcıların araları daha küçük kesitli parçalara bölünerek kurulur. Göz adı verilen bu dörtgenlerin dolgu elemanı genellikle derelerden alınarak kenarları tıraşlanan sel taşları ya da kil ile bağlayıcılığı sağlanan taş kırıklarıdır. Muskalı dolma duvarlarda ise düşey taşıyıcılar, yaklaşık 45° eğimli çapraz ahşap elemanlarla (payanda) bölünerek doldurulmaktadır. (Zorlu, 2017, s.48). Trabzon’da yer alan camilerde ahşap ve taş yaygın olarak kullanılan yapı malzemesidir. Yapı üretiminde kestane, meşe ve karaağaç kerestesi, taşıyıcı ya da dolgu malzemesi olarak, kullanılmıştır.

3.3.Cephe karakteristiği

Trabzon’da yer alan camilerde dış duvar kurgusu ve pencere düzeni cephe karakteristiğini belirlemiştir. Malzeme ve yapım tekniğine bağlı olarak duvar konstrüksiyonu farklılaşmaktadır. Cephede yer alan pencereler, dikdörtgen biçiminde ve ahşap sövelidir. Pencere biçimi, kâgir duvarlı camilerin bazılarında kemerli ve taş söveli konumlandırılmıştır. Cami cephelerinin genellikle basit ve süslemesiz olduğu görülmektedir. Cephe biçimlenişinde en süslü elemanın giriş kapıları olduğu söylenebilir. Genellikle çift kapılı olan giriş kapıları, özellikle de ahşap camiler için özenli bir şekilde işlenmiştir. Bazı camilerde, oyma tekniğinde süslemelere rastlanmaktadır. Bu süslemeler, ahşap pencere korkuluklarında, taş ya da ahşap sövelerde, ahşap hatıl ya da dikmelerde görülmektedir.

3.4.Süsleme tekniği

Doğu Karadeniz köy camilerinde uygulanan süsleme tekniklerine bakıldığında süsleme anlayışının malzemeye bağlı olarak taş ve ahşap üzerine oyma ve kalem işi süsleme tekniğinde yapıldığı görülmektedir (Yavuz, 2009, s.307). Bitkisel, geometrik ve nesnel süslemeler pano şeklindeki yüzeylerde ve bordürlerde kullanılmaktadır. Bitkisel süslemelerde C ve S kıvrımlar, lale, yaprak motifleri kullanılırken geometrik süslemede rozet, çarkifelek zincirek gibi süslemelerin kullanıldığı görülmektedir (Önal, Köşklü, 2020, s.726). Bölgedeki kentsel ve kırsal camilerin süslemesinde genel anlamda kalem işi tekniğinde yapılmış süslemeler ön plana çıkmakta, süslemeler kök boyalar ile ahşap yapılmış olan mihrap, minber ve tavanlar ile iç kubbelere ya da kireç badanalı duvar yüzeylerine uygulanmıştır. Uygulanması genellikle yazı, bitkisel desenler ve farklı duvar tasvirleri biçimindedir. Kullanılan kök boyalar genellikle; deniz ve çivit mavisi, kahverengi, turuncu, çimen yeşili, sarı ve kiremit kırmızısıdır (Yavuz, 2009, s.310).

Trabzon ahşap çatılı camiler dışarıdan bakıldığında sade görünümlü olsa da bu camilerde iç mekânların eşine az rastlanır ahşap oymalar ve kalem işi süslemelerle bezenmiş olduğu görülmektedir. Cami iç mekânlarında; mihrap, minber, vaiz kürsüsü, tavan, korkuluklar ve mahfil katını taşıyan sütunlar süslemelerin yer aldığı ana bölümlerdir. Bunun yanı sıra bu camilerde giriş kapıları da büyük önem taşımaktadır. Camilerde kullanılan süsleme anlayışında ise malzemeye bağlı olarak farklılıklar görülmektedir. Duvar üzerine kalem işi süsleme, taş üzerine oyma, ahşap üzerine ise oyma ya da kalem işi süsleme kullanıldığı görülmektedir.

4.Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada Trabzon Ortahisar ilçesinde bulunan kıрма çatılı camiler araştırılmaktadır. Çalışma üç aşamalı olarak ele alınmaktadır. İlk olarak verilerin elde edilmesi amacıyla literatür araştırması yapılarak yazılı kaynaklara ulaşılmış ve değerlendirilmiştir. Camiler üzerine yazılmış ilgili tezler, makaleler, dergiler ve bildiriler taranarak önceki çalışmaların ve değerlendirmelerin analizi yapılmıştır. Bu çalışma kapsamında, Trabzon ili Ortahisar ilçesi kıрма çatılı camiler ele alınmaktadır. İlçede tespit edilen kıрма çatılı camiler için; plan tipi, tavan tipi, son cemaat mahalli, cephe karakteristiği, yapım tekniği, malzeme ve süsleme; ana başlıklarını konu alan çalışma yapılmıştır. Çalışmanın ikinci aşamasında, Trabzon ili merkezinde bulunan Ortahisar ilçesinde yer alan kıрма çatılı camiler yerinde incelenerek fotoğraflanmıştır. Çalışmada kapsamında önemli kıрма çatılı cami mimarisini yansıtan, son cemaat mahalli açısından; son cemaat mahalli olmayan ve harim ve mahfil katı boyunca uzanan, tavan tipi açısından; düz-çatılı, kubbeli ve kademeli tavan tipi özelliklerini gösteren, İç Kale Cami, Hamza Paşa Cami ve Hatuncuk Hatun Cami ile konu sınırlandırılmıştır. Ayrıca yapı unsurları yanında plan tipi, süsleme ve yapım tekniği açısından karşılaştırma yapılmış, üçüncü aşamada Ortahisar ilçesi kıрма çatılı camiler üzerinden genel değerlendirme yapılmıştır (Şekil 2).

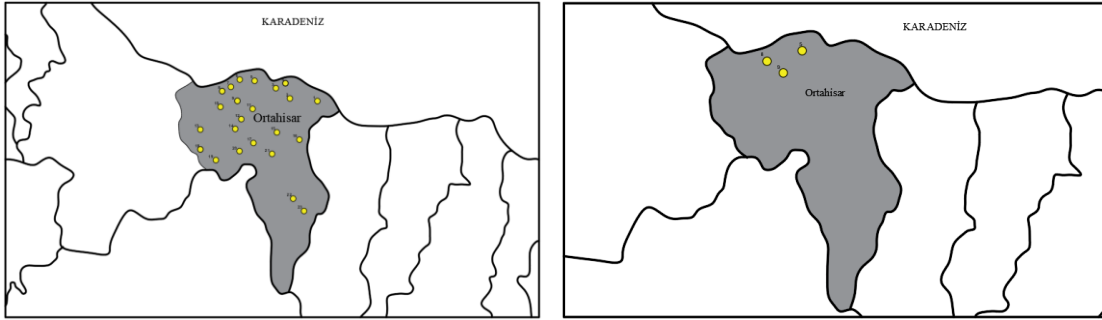

Şekil 2: Çalışmanın Aşamaları

5. Çalışma Alanı

Kuruluş tarihi kesin olarak bilinmeyen Trabzon, Doğu Karadeniz Bölgesinin tarihi ve sosyo-kültürel yapısı ile önemli merkezlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bölgenin coğrafi koşullarından kaynaklı olarak, arkeolojik araştırmalara uygun olmayışı, kuruluş tarihinin belirlenememesindeki nedenleri açıklamaktadır (Kurak Açıcı, Köse, 2017, s.36-37). Tarihi yapılar açısından zengin olan bu kentin, tarihi yapıların çoğunun zamanla yok oluşuna ve dokusundaki yozlaşmalara karşı var olan yapılar, kentin tarihi kimlikli bir yerleşim olarak algılanmasına hala yetmektedir (Özkan, 2017, s.448).

Çalışma alanı olarak seçilen Trabzon ilinin Ortahisar ilçesi tarihi geçmişi ve mimari kimliğiyle geçmişten günümüze önem taşımaktadır. İslam dininin sembolü olan cami ve cami mimarisi bölgeye kimlik kazandıran unsurların başında kendine yer bulmaktadır. Farklı yapım tekniği, süsleme anlayışı ve üst örtü tipine sahip cami örnekleri görmek mümkündür. Ortahisar ilçesi sınırları içerisinde yer alan 23 Kırma Çatılı Cami'ye ulaşılmıştır. Bu Camilerden, birbirine yakın olarak konumlandırılmış, yapılaş tarihleri arasında en az 100 yıllık farklılık bulunan ve aynı zamanda tavan tipi, son cemaat mahalli vb. açıdan değişiklik gösteren 3 Cami ile çalışma sınırlandırılmaktadır. Şekil 3'te harita üzerinde Trabzon Ortahisar ilçesinde bulunan kırma çatılı camilerin tümünün ve çalışma kapsamına alınan birbirine yakın konumlanmış olan İç Kale, Hamza Paşa ve Hatuncuk Hatun Camileri gösterilmektedir.

Şekil 3: Seçilen camilerin harita üzerinde gösterimi

5.1.İç Kale (Yukarı Hisar) Cami

İç Kale Caminin kitabesinden, 1470 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır. II. Bayezid'in oğlu Abdullah tarafından annesi Şirin Hatun adına yaptırılan caminin adı "Şirin Hatun Cami" olarak da bilinir (Öksüz, 2004, s.69). Harim, son cemaat yeri ve kadınlar mahfilinden oluşan cami, kuzey güney doğrultusunda dikdörtgen planlıdır. Caminin işlemesi olmayan ahşap ve düz tavanlı bir örtüsü bulunmaktadır. Caminin pencereleri çift sıra düzeninde, doğu ve batı cephelerinde yer almaktadır (URL 3). Pencere kenarlarında ve köşelerde düzgün yontma taş kullanılan caminin büyük ve küçük olmak üzere toplam 10 penceresi bulunmaktadır (Öksüz, 2004, s.70). Dikdörtgen formlu ahşap ve çift kanatlı olan pencerelerin, alt sıra pencere boyutları üst sıradakilere göre daha büyüktür. Doğu, batı ve güney duvarlarının üst bölümlerinde kalem işi süslemeleri bulunan caminin iç duvarları sıvalıdır (URL- 3, 2021).

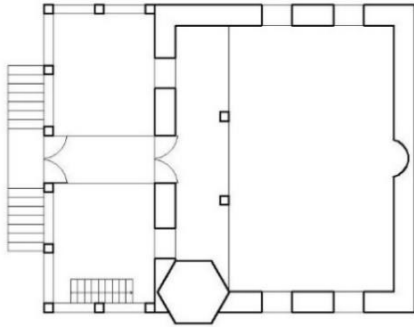
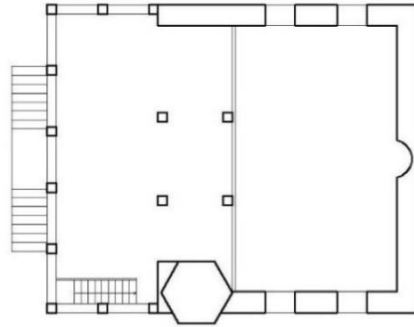

Tablo 2: İç Kale Cami Kimlik Tablosu (Fot. Çiz.: Kübranur Biber)

Yapı Bilgileri	Yapı Adı	İç Kale Cami			
	Yapının Eski Adı	Mescid-i Valide-i Merhum Sultan Abdullah			
	Yapım Tarihi	1470			
	Konum Bilgileri	Ortahisar/ Trabzon Pafta:24 Ada:127 Parsel:72			
Cami Özellikleri	Tavan Tipi	Mahfil Tipi		Son Cemaat Mahali	
	Düz-Çıtalı	☒	I Tipi	☒	Son Cemaat Mahali Yok
	Kademeli	☐	L Tipi	☐	İki Kat Boyunca
	Kubbeli	☐	U Tipi	☐	Harim Açık Mahfil Kapılı
Kat Planları	Harim Katı		Mahfil Katı		
					
Fotografılar	Dış Mekan		İç Mekan		
					
					
					
					
					

5.2.Hamza Paşa Cami

Hicri 1148 (Miladi 1735/1736) yılında vefat eden Hamza Bey tarafından yaptırıldığı bilinen caminin kitabesi bulunmamaktadır. Harim, kadınlar mahfili ve son cemaat mahallinden oluşan cami dikdörtgen planlıdır. Caminin son cemaat mahalli kapalıdır ve girişi kuzey cephesinde bulunmaktadır. Son cemaat mahallinin batısında yer alan ahşap merdivenle çıkılan kadınlar mahfili, harimin kuzey tarafında yer almaktadır. Caminin kuzey cephesindekilerin dışındaki pencereleri dikdörtgen biçimindedir. Caminin, tavanında ay yıldız motifli ahşap işlemleri bulunmaktadır. (URL-2, 2021). Caminin tek şerefeli olan minaresi güneybatı köşesinde yer almaktadır.

Tablo 3: Hamza Paşa Cami Kimlik Tablosu (Fot. Çiz.: Kübranur Biber)

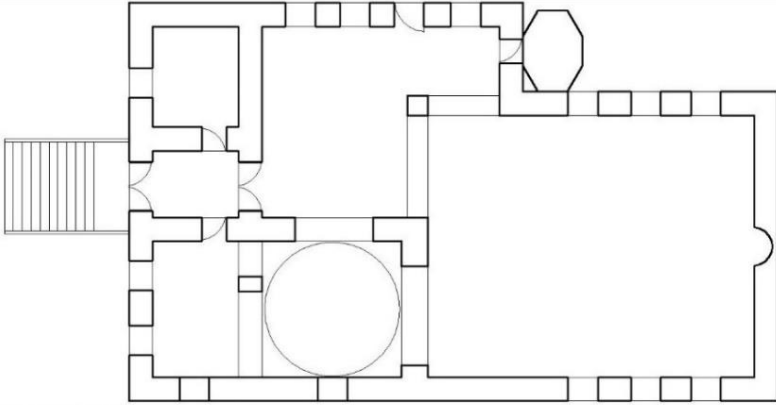

Cami Özellikleri/Kimlik Bilgileri	Yapı Adı	Hamzapaşa Cami		
	Yapının Eski Adı	-		
	Yapım Tarihi	1735-36		
	Konum Bilgileri	Ortahisar/ Trabzon Pafta:16 Ada:1865 Parsel:23		
	Tavan Tipi	Mahfil Tipi	Son Cemaat Mahali	
Düz-Çıtalı	I Tipi	Son Cemaat Mahali Yok		
Kademeli	L Tipi	İki Kat Boyunca		
Kubbeli	U Tipi	Harim Açık Mahfil Kapılı		
Kat Planları	Harim Katı		Mahfil Katı	
				
Fotoğraflar	Dış Mekan		İç Mekan	
				
				
				
				
				

5.3. Hatuncuk Hatun Cami

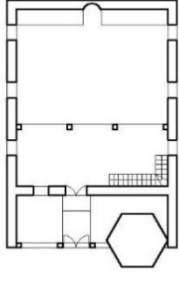
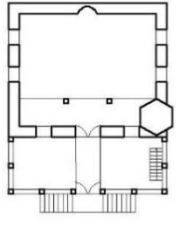
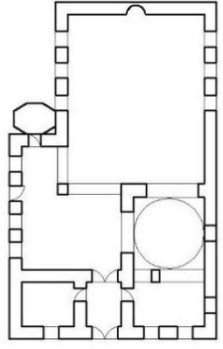
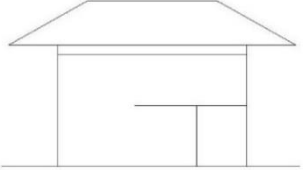
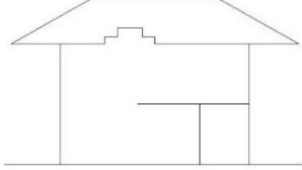
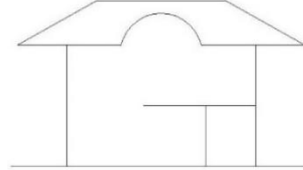

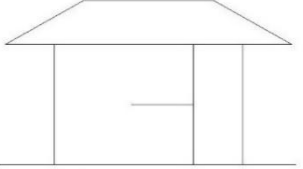
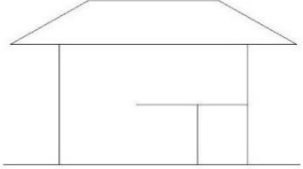
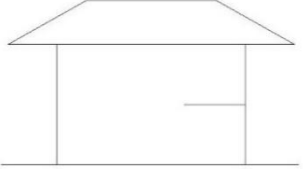
Caminin, Hicri 930 (Miladi 1523/1524) yılında Osman Baba Tekkesi olarak yaptırılmış ve 1923 yılında tekkelerin kapatılması ile camiye çevrilmiş olduğu bilinmektedir. Caminin yanında yer alan Emir Mehmet Türbesi'nde daha önce camiye tekke olarak ismi verilen Kadiri Şeyhi Osman Baba yatmaktadır (URL-1, 2021). Caminin orta kısmında bulunan kubbe ve kirpi saçak haricinde 19. yy. eseri olduğu bilinmektedir. Caminin ana cemaat mekânı düz ahşap tavanlı, asıl mekânın sağındaki bölüm ise kubbe ile örtülmüştür (Sağlam, 2019, s.150). Caminin kuzeybatı yönünde bulunan tek kubbe ile örtülmüş orijinal bölümü asıl ibadet yeridir. Girişin sağında kadınlar mahfili yer alan bölüm beşik tonozludur. Kuzey cephesinde yer alan caminin girişine kesme taş basamaklı merdiven ile erişilmektedir. Minber ve vaaz kürsüsü ahşap, sade ve süslemesiz, mihrap kademeli

nişlidir. Geometrik süslemelerin yer aldığı sekizgen bir tavan göbeği tavanın ortasında bulunmaktadır (URL-1, 2021). Güney bölümü ile minare sonradan eklenmiştir. Yapının esas bölümü düz ahşap tavanlıdır.

Tablo 4: Hatuncuk Hatun Cami Kimlik Tablosu (Fot. Çiz.: Kübranur Biber)

Cami Özellikleri/Kimlik Bilgileri	Yapı Adı	Hatuncuk Hatun Cami			
	Yapının Eski Adı	-			
	Yapım Tarihi	1523-24			
	Konum Bilgileri	Ortahisar/ Trabzon Ada:709 Parsel:6			
Kat Planları	Tavan Tipi	Mahfil Tipi	Son Cemaat Mahali		
	Düz-Çıtalı	I Tipi	☒	Son Cemaat Mahali Yok ☒	
	Kademeli	L Tipi	☐	İki Kat Boyunca ☐	
	Kubbeli	U Tipi	☒	Harim Açık Mahfil Kapılı ☐	
Harim ve Mahfil Katı					
					
Fotografılar	Dış Mekan		İç Mekan		
					
					
					
					
					

Tablo 5: Camilerin Karşılaştırması (Fot. Çiz.: Kübranur Biber)

Yapı Adı/Görseli	Yapı Adı/Görseli	Yapı Adı/Görseli
		
İç Kale Cami	Hamzapaşa Cami	Hatuncuk Hatun Cami
1470	1735-36	1523-24
Yapı, yığma yapım sistemiyle kesme ve kaba yonu taş malzemeden inşa edilmiştir. Yapının dıştan üst örtüsü dört yönde kırma çatıdır. Çatı kaplama malzemesi Alaturka kiremittir.	Yığma yapım sistemiyle inşa edilen yapıda malzeme olarak kesme taş ve moloz taş kullanılmıştır. Yapının dıştan üst örtüsü kırma çatıdır. Çatı kaplama malzemesi Alaturka kiremittir.	Yığma sistemde kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Yapının dıştan üst örtüsü dört yönde kırma çatıdır. Üst örtü malzemesi alaturka kiremittir.
Tavanda herhangi bir işleme yoktur. İç duvarları sıvalı olan caminin, güney, doğu ve batı duvarlarının üst kısımlarında kalem işi süslemelere yer verilmiştir.	Yapının içten üst örtüsü ahşap olup az işlemeye sahiptir. Tavanda ay yıldız motifli ahşap işlemleri görülmektedir.	Minber ve vaaz kürsüsü ahşap, sade ve süslemesizdir. Tavanın ortasında geometrik süslemelerin yer aldığı sekizgen bir tavan göbeği yer almaktadır.
Süsleme	Süsleme	Süsleme
Plan	Plan	Plan
		
Ölçü	Ölçü	Ölçü
16.10x11.05	12.40x10.30	21.80x13.40
Tavan Tipi	Tavan Tipi	Tavan Tipi
 DÜZ-ÇİTALİ	 KADEMELİ	 KUBBELİ
Mahfil Tipi	Mahfil Tipi	Mahfil Tipi
 I TİPİ	 I TİPİ	 I TİPİ
Son Cemaat M.	Son Cemaat M.	Son Cemaat M.
 İKİ KAT BOYUNCA	 HARİM AÇIK MAHFİL KAPALI	 SON CEMAAT MAHALİ YOK

6. Değerlendirme Ve Sonuç

Doğu Karadeniz Bölgesi'nde eski çağlardan beri var olan kırma çatılı camiler önemli bir mimarlık örnekleridir. Camilerin yapılış sebebi ibadet mekânı olmasının yanında, cuma ve bayram namazlarında insanları bir araya toplayabilmektir (Demir, 2005, s.175). Karadeniz Bölgesinde ahşabın yapım malzemesi olduğu örneklerle, yöreye özgü çantı tekniği ya da taş ve ahşabın birlikte kullanıldığı karma sistem ile inşa edilmiş cami ve mescit gibi dini yapıların inşa edildiği görülmektedir (Önal, Köşklü, 2020, s.722).

Camilerin yapım tekniği incelendiğinde Doğu Karadeniz Bölgesi ve Trabzon kırma çatılı camilerin genellikle ahşap işçiliği olmak üzere kâgir, taş ya da iki yapım tekniğinin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Eğimli topoğrafyaya sahip olan bölgede camilerde genellikle bodrum katı inşa edilmiş ve arazi eğimine uygun olarak yerleşim sağlanmıştır. Camilerin iç mekanlarındaki süslemeler malzemelere göre değişiklik göstermekle birlikte, kalem işi süslemeler veya ahşap işçiliklerin olduğu zengin iç mekanlar görülmektedir. Türk ahşap süslemeleri 18. yy. sonlarından itibaren belirli bir kaliteye ulaşmış, 18. yy.'dan önce erken dönemdeki yapılmış süsleme sanatının sade olduğu görülmektedir (Tablo 5).

Bu çalışma kırma çatılı cami mimarisinin özelliklerini Trabzon'da seçilen üç cami üzerinde incelemeye odaklanmıştır. Makalede ele alınan Trabzon ili Ortahisar ilçesi kırma çatılı camilerin büyük çoğunluğunun 19. yy. da olmak üzere 12. ve 19. yy. arasında inşa edildiği görülmektedir (Tablo 5). Trabzon coğrafi özellikleri değerlendirildiğinde geleneksel mimaride kırma çatılı cami mimarisinde üst örtü tipine nazaran iç mekânda farklı tavan tipleri bulunmaktadır. Tespit edilen camilerin genellikle düz-çatılı tavan tipine sahip olduğu görülse de bu tavan tipinin yanında farklı camilerde kubbeli veya kademeli tavan tipide bulunmaktadır. Tavan tipinde görülen farklılıkların yanı sıra son cemaat mahallinde de farklılıkların olduğu; harim ve mahfil katı boyunca uzanan, harim katı açık mahfil katı kapalı ya da son cemaat mahallinin olmadığı görülmektedir. Camilerin mahfil tipine bakıldığında farklı mahfil tiplerinin var olduğu görülmekte, bu mahfil tipleri I, L ya da U olabilmektedir. İncelenen Ortahisar ilçesi kapsamındaki kırma çatılı camilerin mahfil tiplerinde farklılıklar görülmemekte, kırma çatılı camilerin hepsinin mahfil katı I tipinde inşa edilmektedir.

Ortahisar ilçesi kapsamında inşa yılı, son cemaat mahalli, mahfil ve tavan tipi özellikleri karşılaştırıldığında farklılıklar gösteren seçilen üç cami incelendiğinde bu camilerden, İc Kale Cami 1470 yılında inşa edilmiştir. Cami dikdörtgen planlı olup açık iki kat boyunca uzanan son cemaat mahallinden oluşmaktadır. Harim katına erişim ana ibadet mekânının doğu bölümünde bulunan ahşap merdivenden sağlanmaktadır. Yapının tavan bölümü düz-çatılı inşa edilmiştir ve işleme bulunmamaktadır. İbadet mekanının duvar bölümlerinde kalem işi süslemeler bulunmaktadır. Hatuncuk Hatun Cami 1523-1524 yılında inşa edilmiştir. Yapı dikdörtgen planlı olup, yapının kuzeybatı bölümü kubbe ile örtülmektedir. Merdiven ile ulaşılan giriş mekânında son cemaat mahalli bulunmamakta ve girişin sağ bölümünden kadınlar mahfiline erişim sağlanmaktadır. Erkeklerin ve kadınların ibadet mekânı perde ile ayrılmaktadır. Cami içi süslemelerde ahşap işçiliğinin ön planda olduğu görülmekte, minber ve vaaz kürsüsü ahşap, az işlemeli inşa edilmiş olan cami Trabzon kırma çatılı cami mimarisinde önemli yer tutmaktadır. Hamzapaşa cami 1735-1736 yılları arasında inşa edilmiştir. Dikdörtgen planlıdır ve iki kattan oluşmaktadır. Caminin girişi kuzey cephesinden sağlanmakta, mahfil katına ulaşım kapalı son cemaat mahallinden sağlanmaktadır. Erkek ibadet mekânının tavan kısmı ahşap kademeli olarak, kadınların ibadet mekânı ise ahşap ay yıldız işlemeli olarak inşa edilmiştir. Minber ve vaaz kürsüsünde yine ahşap işçilik görülmektedir.

Tarihi çevresi ve doğal mimarisi ile Doğu Karadeniz Bölgesi'nde yer alan önemli kentlerden biri olan Trabzon'un merkez ilçesi olan Ortahisar da yer alan kırma çatılı camiler kentin mimari geçmişinden günümüze kadar ulaşan önemli eserlerdir. Gerek cephe karakteristiği gerek iç mekân özellikleri incelendiğinde cami mimari içinde değer arz etmektedir. Bölgenin özgün yapı geleneğinin önemli örneklerinden kırma çatılı camilerin korunması ve varlığını sürdürmesi bölge için büyük önem taşımaktadır.

Kaynaklar

Aydın, H. & Perker, S. (2017). Trabzon'dan Ahşap Bir Cami Örneği: Of –Bölümlü Mithat Paşa Camii, Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 6(2), s.457-472.

Butasım, N, (2018). Hemşin-Bilen (Tepan) Köyü'nde Bulunan Ahşap Camii. Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(12), s.165-187.

Demir, N, (2005). Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihî Alt Yapısı: Tarih, Etnik Yapı, Dil, Kültür. Ankara: Genekurmay Basım Evi.

Demir Koç, Z. (2020). Osmanlı Dönemi'nde Trabzon Kenti'nde Camiye Dönüştürülen Kilise Yapılarının Değişiminin Mimari Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

Karpuz, H. (1990). Trabzon'un Çaykara İlçesi Köylerinde Bulunan Bazı Camiler, Vakıflar Dergisi, XXI, s.281-298.

Kurak Açıcı, F., (2013) Historical Settlement of Trabzon Inner Castle, International Journal of Academic Research, 5(3), s.193-195.

Açıcı, F. K, & Ertaş, Ş. (2018). Tourism Initiated Changes on the Sustainability of Historical texture: Yeni Cuma Mosque Trabzon. Open House International, 43(3), 102-109.

Kurak Açıcı, F. & Köse, O. (2017). Trabzon/Ortahisar Fatih Büyük Camii'nin Bölgedeki Turizm Bağlamında Yarattığı Sürdürülebilir Gelişim. Yalvaç Akademi Dergisi, 2(1), s.33-44.

Öksüz, M, (2004). 1746-1789 Tarihleri Arasında Trabzon'da Sosyal ve Ekonomik Hayat, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Önal, R. Ç. & Köşklü, Z. (2020). Trabzon'da Geç Dönem Osmanlı Camilerinde Ahşap Mihraplar. Sanat Tarihi Dergisi, 29(2), s.707-743.

Özkan D. G. (2017). Kentsel Rekreasyon Alanı Olarak Alışveriş Caddelerinin İncelenmesi: Trabzon Örneği, Uluslararası Bilimsel Araştırma Dergisi, 2(2), s.444-453.

Sağlam, D, (2019). Trabzon İlinde Kültür Turizmi ve Turizm Planlamasına Etkisi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Çanakkale.

Yalçinkaya E, Ş. & Sancar, K. (2010). 1. Uluslararası Türk-Japon Çevre ve Ormancılık Sempozyumu Bildiri Kitabı, Trabzon Karadeniz Teknik Üniversitesi, 4-6 Kasım 2010, s.1132-1149.

Yavuz M, (2009). Doğu Karadeniz Köy Camilerinde Bezeme Anlayışı, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2(6), s.306-322.

Zorlu, T. C. T, (2017). Karadeniz Bölgesi'nde Ahşap Camiler: Trabzon Örneği, Mimarlık Dergisi 395, Mayıs-Haziran 2017, s.46-52.

İnternet Kaynakları

URL-1. İç Kale Camii. <https://karadeniz.gov.tr/ickale-camii/> Erişim Tarihi, 10 Ocak 2021, 14.21.

URL-2. Hamza Paşa Camii. <https://karadeniz.gov.tr/hamzapasa-camii/> Erişim Tarihi, 12 Ocak 2021, 16.18.

URL-3. Hatuncuk Hatun Camii. <https://karadeniz.gov.tr/hatuncuk-hatun-camii/> Erişim Tarihi, 15 Ocak 2021, 15.40.